

žvižg ječanje  
smeh jokanje  
pok teptanje  
ščeбет smehljanje

po dva krika  
po dva glasa  
po dva vriska  
do pekla do neba

tiho mrmranje  
rahlo ščeбетanje  
cvileče škripanje  
hladno drgetanje



Vinko  
Möderndorfer

### Izbrisana zgodba

*... zdaj, ob razpadu vzhodnega bloka, se pojavljajo razni nacionalizmi... kar je normalno...*  
(H. Kohl – Die Welt)

Nisem pisatelj.

Pravzaprav sem vse do sedaj (ko to pišem) vedno zelo težko karkoli napisal. Celo pisma. Edina izjema so pisma, ki sem jih pisal ženi iz vojske. Pa še celo takrat sem se mučil cele dneve, da sem potem konč-

no spravil skupaj nekaj solznih in nostalgčnih stavkov. Kaj češ, predvsem želja po ženinem telesu je iz mene naredila še kar solidnega pisca hrepenečih, res da mokro solzavih, pa vendar še kar solidnih pisem. Vendar samo za eno leto. Ko sem se vrnil iz daljne Surdulice, nisem nikoli več napisal niti enega pisma. Težave imam celo pri izpolnjevanju obrazcev in pri pisanju najbolj preprostih prošenj. V hipu se ves oznojim. Preprosto nisem človek, ki bi mu pisanje in branje karkoli pomenilo. Moji ženi (zdaj že bivši) pa je branje pomenilo vse. Cele dneve je lahko brala in brala. In minila so leta, preden je ugotovila, da jaz pravzaprav nisem tisti idealen partner, s katerim bi se lahko do dveh zjutraj zanosno pogovarjala o kakšni njeni novo prebrani knjigi. »Medsebojno kulturno neujemanje,« je bil eden od razlogov za najino ločitev. Ampak, da se povrnem k začetku. Začetek je bil takrat, ko

je umrla teta in sem podedoval njeno hišo. Mislim, da lahko na tem mestu preskočim opisovanje svojega rodovnika, saj to, za tisto, kar hočem povedati, sploh ni pomembno (moj Bog, in koliko bi rad povedal!). Teta je bila sorodnica, ki je nisem videl vse od otroških let. Imela je hišo v bližini Sobote, in ko sem dobil vabilo na zapuščinsko razpravo, se prvi hip sploh nisem mogel spomniti, kdo da je ta ženska, ki me je v oporoki naredila za glavnega dediča svojega premoženja (drugih sorodnikov tako ni imela več in moj oče, njen skregani brat, je umrl že pred leti). Po vseh obveznih sodniško pravnih zadevščinah sem se nekega jutra (bil je prvi dan mojega letnega dopusta) z avtomobilom odpravil v Soboto ogledat si svojo novo lastnino, ki sem jo nameraval v najkrajšem času prodati. Vso dolgo in zoprno pot (od svoje rane mladosti nisem bil na tem koncu) bom preskočil. Prav tako ni vredno opisa tisto mučno in zoprno iskanje ulice in hišne številke, za katero sem kmalu ugotovil, da ni točna, da ulice sploh ni v Soboti, temveč v zakotnem naselju nekaj kilometrov iz mesta. Začelo je liti. Tisti siloviti, zgodnje poletni dež, ki v hipu spusti volhke oblake čisto do tal in z enim samim mokrim zamahom spremeni prašno cesto v blatno korito, me je z avtom vred vkleščil v blatni klanec. In če ne bi bilo kmeta, ki se je pripeljal izza ovinka na svojem vozu in me potegnil iz obcestnega grabna, bi bil najbrž obupal in se tik pred koncem vrnil domov (nekaj podobnega mi je očitala tudi moja žena, češ da nobene stvari ne izpeljem do konca).

Končno sem jo našel. Hišo. Stala je na koncu starega drevoreda, ki je bil za to pokrajino kot nekakšen naravni tujek. Pripeljal sem se izza ovinka in nenadoma se je pred mano v perspektivo zožil drevored starih kostanjev. Kot bi v trenutku iz rdečkasto blatnega ovinka padel v drug svet. V drug čas. Kajti kostanji so bili stari in mogočni, vse okoli pa je bilo novo. V daljavi so se videli stolpiči stanovanjskih hiš in tudi levo in desno od drevoreda kostanjev so bile raztresene različne nove, nekatere še neome-tane stanovanjske hiše z vrtovi in z mešalci betona na dvoriščih. Drevored kostanjev pa, kot da kljubuje nečemu, kot da se upira svojemu izkoreninjenju. Avto sem parkiral ob kraju ceste in odrinil že precej razmajana lesena vrtna vratca. Zdaj sem jo zagledal. Njo. Hišo. Bila je kot hiša iz zgodb o Mery Popyns, kot vila Čira čara... In če sem iskren, sem že takoj, tisti hip prvega pogleda vedel, da je ne bom prodal.

Kakšna je bila?

Lepa. In zdi se mi, da mi je takrat šinila misel o primerjavi hiše z žensko. Bila je kot ženska. Kot gospa v najboljših letih. Pravilna. Čvrsta. Prijazna. Topla. Vabeča. Prava kombinacija kamna in lesa. Čvrstosti in topline. Tisočletje kamnov in mehkoča nežno zavitih letnic lesa, vse to se je zlilo v skladno celoto hiše. Imela je leseno rezljano verando in prekrasen nadstrešek nad vhodnimi vrati. Imela je oči. Ja, res, imela je okna, ki so gledala na drevored, kot oči. In tudi streha je bila kot klobuk elegantne dame, ki je pribežala sem, v ta drevored, iz daljnega prejšnjega stoletja, ko je bila še lepota dovoljena in prijazna. Bila je takšna. Hiša kot lepotica. Kot sanjska, pravljlična stavba, ki diši po minulem in lepem.

Z velikim železnim ključem sem odklenil vhodna vrata. Vame je butnil vonj. Vonj sladkega. Vonj zatohlega. Vonj preteklega. Vonj prahu, ki poseda po pohištvu in je v resnici pravzaprav samo cimetrov prašek iz pravljíčne kuhinje starih tet in babic. Sladkoben vonj časa, ki ga ni več, je butnil v nosnice.

Prižgal sem luč in se razgledal.

Hiša je imela mnogo sob. Vse sobe so bile razporejene v prvem nadstropju. Spodaj, v visokem pritličju, pa so bili nekakšni na pol kletni bivalni prostori, v katere si prišel od zgoraj po strmih in ozkih lesenih stopnicah. Hiša je imela tudi podstrešje. Ogromno kapo tramov in prečnikov. To je bilo prav tisto sanjsko otroško igrišče, polno skrivnih koticov in strahov, ki živi v vsaki človeški duši, saj vsak hrani v sebi, kot praspomin otroštva, tisto skrivnostno vznemirjenost otroka, ki se potika med čudežno prepletenimi tramovi in raziskuje skrivnostne svetove prednikov. Ko sem skozi loputo pokukal v ta zaprašeni svet, ki so ga prepletale trume tramov in osečnikov, čete lesenih kozlov, množica opornikov in gred, je prhnil golob mimo mojega obraza, panično zaokrožil pod podstrešno špico in zaprhutal skozi ozko lino na prosto. Podstrešni prah je zamigotal in zaživel. Počasi sem spustil loputo, kot da se umikam iz sobe, polne spečih ljudi. Kot da se bojim zmotiti nekakšno živo spokojnost podstrešja.

»Še se bom vrnil,« sem šepnil sam sebi, ko sem se po razmajanih klinih spuščal nazaj v hišo. »Podstrešja hranijo spomine,« je odzvanjalo v glavi še dolgo potem, ko sem utrujen zaspal v veliki, najbrž tetini postelji.

Tako je minil prvi dan.

Zaščegetalo me je sonce. Rano jutranje sonce, ki je zabliskalo skozi režo čipkaste zavese prav na moje oči. Še nikoli nisem tako dobro spal. Lahko bi rekel: dobro mrtvo spal. Spal kot ubit. Brez sanj. Ulegel sem se in zaspal. Potem sem se zbudil. Zdelo se mi je, da se v spanju nisem niti premaknil.

Planil sem pokonci. Bil sem v hipu buden. Hiša je bila vsa blago rumena od jutranje svetlobe. Sonce je prodiralo prav v vse prostore. Sprehajal sem se skozi sobe kot skozi sončen drevored. Temno rumenkasta barva parketa, ki je bil sicer že precej zdelan in ga bo treba temeljito obnoviti (to sem ugotovil kasneje), je še bolj odsevala jutranjo svetlobo, da so prostori žareli kot potopljeni v gladek in svetel ajdov med. V kuhinji, bila je pravi privid stare in lične kuhinje z velikim bakrenim štedilnikom, z leseno omaro, polno železnega in bakrenega posodja, ki se je svetilo kot mala sonča, sem poskušal zakuriti v peči. Po nekaj poskusih, ko je plamen vztrajno ugašal, mi je uspelo in zaplapolalo je. Pristavil sem vodo za jutranjo kavo. V stari kredenci sem v ročnem mlinčku našel za dve žlički kave. Sladkorja ni bilo. Pa nič, pil bom grenko.

In po kavi se je navdušenje razblinilo.

Pod v kuhinji je črviv. Streha na več koncih pušča. Vzhodna stena (prav tista, na katero zjutraj posije sonce) je vsa premočena. Verjetno že vrsto let zamaka s strehe. Ko sem se na zunanji strani dotaknil ometa, se mi

je zdrobil v roki, pokazala se je opeka, ki sem jo lahko razluščil s prsti, tako je bila prhka. V kletnih prostorih je bila voda. Kosi odloženega pohištva in starih zabojev za jabolka so se pozibavali kot čolnici v marini. Veranda (prava rezbarska mojstrovina) je bila nepohodna. Deske so bile gnile in les črn kot premog. Najbolj mogočna in hkrati tudi najbolj poškodovana pa je bila srednja, največja soba. Vsa je bila do človekove višine obložena z lesom. Ob straneh so stale ozke in do stropa segajoče omare s steklenimi šipami. Omare so nekoč morale biti namenjene knjigam, zdaj pa so skoraj vsem policam manjkala steklena vrata in nekatere police za knjige so bile spremenjene v omare za perilo. Del starinskih knjižnih omar pa je celo manjkal, kar se je prav razločno videlo po svetli sledi, ki je na starinski zidni tapeti izrisovala rob manjkajočega elementa. Del stropa v kotu je odpadel, tako da so se videla rebra trstik, ki so bila položena pod ometom. Ogromna brazgotina odpadlega stropa je spominjala na Avstralijo in po razpokah, ki so se nadaljevale od tega stropnega kontinenta, sem lahko sklepal, da se vlažni madež še širi.

Prav nobene romantike več. Samo trda stvarnost razpadajočega drobovja šarmantne lepote.

Tako je minil drugi dan.

Naslednji dan sem iz Sobote pripeljal obrtnike. Hotel sem, da mi naredijo predračun popravil. V primeru, da hiše ne bom mogel obnoviti, jo bom prisiljen prodati. Obrtniki so zmajali z glavami. Oglasim naj se naslednji dan.

Zvečer sem odprl konzervo tunine. Ogenj je vztrajno vleklo v dimnik, zato sem pil mrzlo mleko kar iz tetrapaka. Sedel sem v največji sobi stanovanja, v tisti knjižnici ali kaj, in na stare, mislim da tudi zarjavele vilice nabadal koščke tunine. Gola žarnica, umazana od mušjih kakcev, je metala moreče sence po vlažnem in razpadajočem prostoru. Olje mi je kapalo na še vedno gladko površino okrogle mize, ki je bila bogato obložena z intarzijami. Časopis, ki sem ga razgrnil po mizi, je bil vedno bolj masten. Oljni madeži so se večali in večali. In ko sem končno zvrnil ribjo konzervo, ko sem bezal poslednji košček tunine izpod tričetrt odprtega pločevinastega pokrova, in se je olje še bolj razlezlo in popolnoma pretopilo časopis ter pričelo vsiljivo kapati na moje hlače, sem zaklel. Zmečkal časopis in z ostankom novic pobrisal intarzijsko mizo pod sabo. Vzorci intarzije so zableščali. Olje jim je spet povrnilo svetle in temne nianse. Figure, ki so bile doslej izgubljene v enakomerni umazaniji, so nenadoma zaživele. S kupa pri vratih sem vzel še en star časopis in se lotil čiščenja. Čez nekaj časa se je pred mano in pod pokakano golo žarnico zableščala podoba krasne intarzijske figuralike. Prav na sredi mize je bil nekakšen cvet, sestavljen iz treh svečnikov, ki so se na spodnjem delu tako ujemali drug z drugim, da so čisto na sredini mize sestavljali nekakšen trikoten cvet. Nekakšen rezljan pravilni trikotnik. Vsak od treh svečnikov je bil obrnjen na svojo stran. Bili pa so prav posebni svečniki. Preštel sem njihove roglje. Vsak svečnik je

imel sedem rogljev, ki so bili prerezani v isti ravnini in tudi sveče so bile oblikovane z zelo svetlim lesom ter enako velike.

Zunaj je potrkal dež.

Spet tista hitra poletna nevihta, ki v hipu razmoči vse, potem pa izgine, kot da se ni nič zgodilo.

Iz stropa je pričelo curljati. Kap kap kap je kapalo na parket. Vstal sem in izpod kupa časopisov potegnil zajeten sveženj revij ter se spravil na kolena, da bi s papirjem zaščitil parket. Razgrnil sem revije in mesto, kamor so kapale kaplje, pošteno obložil. Ko sem se dvignil, sem na polici, nekoč najbrž krasne knjižne omare, zagledal nočno posodo. Pravo, veliko in porcelanasto (takih ni več) nočno posodo. Postavil sem jo na sredo med revije. Kapljalo je na porcelan. Škrap škrap škrap... Zdaj mi je pozornost zbudila knjižna polica, s katere sem vzel nočno posodo. Rahlo se je premaknila. In ker je nekdo že pred mano odtrgal del knjižne omare, se mi je zdelo, da lahko knjižni element, tako brez opore, zdaj zdaj trešči na sredo sobe. Pogledal sem zadaj. Med omaro in steno. Špranja je bila vedno večja in omet se je v drobnih prahcih sesipal od vrha. Najbolje bo, da jo odmaknem, sicer bo padla sama. Zagozdil sem prste med omaro in steno, se oprl z drugo roko ob zid in počasi premaknil omaro od stene. Prah in pajčevina sta zaplesala po prostoru. Ko se je vse umirilo, sem šel v kuhinjo po kuhinjski stol in z njim še dodatno zaslonil omaro, tako da ja ne bi zgrmela na tla. Stol sem postavil med zid in zadnjo stranico omare in takrat sem opazil vdolbino. Natančno za omaro, na sredini največje stranice je bila v zid izdolbena vdolbina. Lična vdolbina. Velika kot škatla za čevlje in globoka ravno toliko. Sprednja lesena stranica, ki je zapirala vhod v vdolbino, je odpadla. Leseni koščki so ležali na tleh, tako da je bil vhod vanjo jasno viden. Segel sem z roko v skrivnostno črno luknjo. Les, s katerim je bila vdolbina obita, je bil gnil in vlažen. Voda, ki je po zunanji strani stene tekla v zemljo, se je že zažrla tudi v notranjost hiše. Na plan sem potegnil dva svežnja. Prvi je bil v velikosti knjige in kot nekakšna usnjena škatla, drugi pa je bil v preperelo progasto blago, proge so bile še komaj vidne, zaviti sveženj listov, od katerih je bila večina popolnoma zlepljena drug z drugim v nekakšno kašasto papirnato gmoto. Oba svežnja sem vrgel na mizo, prav na sredo sedmerorogelnih svečnikov. Bil sem utrujen. Hotel sem spat. Preden sem ugasnil luč, sem odprl usnjeno škatlo. Na rumenkastem listu je z rahlo razmazano črno tinto pisalo:

*Asher Kronowitz*

Spodaj pa je pisalo še nekaj, kar je vlaga zlila v en sam tintni madež različnih barv (od črne do čudno zelene). Dalo se je razbrati samo še nekaj števil in pa del besede:

*D... (izbrisano)... nik... (izbrisano)... 38...*

*(nekaj kot številka štiri, zraven pa nekaj kot)... 2*

Torej dnevnik nekega Asherja Kronowitza, ki ga je pisal (morda) 1938. pa vse do (morda) 1942... Kdo ve? Grem spat. Ugasnem luč. Zunaj



dežuje. Tako imenovani dnevnik (pravzaprav dva svežnja razpadajočih in v papirnato kašo zlepljenih listov) leži na okrogli mizi. Vsake toliko časa, skozi vso noč, blisk viharne noči razsvetli silhueto pozabljenih in na novo-odkritih svežnjev.

In tako je minil še en dan.

Naslednji dan sem se odpeljal v Soboto. Celo dopoldne sem begal od obrtnika do obrtnika. Številke, ki so mi jih pripovedovali, so bile strašne. Vedno bolj mi je bilo jasno, da hiše ne bom mogel obnoviti. V tem razočaranju sem pozabil na sveženj najdenih listov. In šele zvečer, ko sem se ves utrujen vrnil v hišo in vrgel na mizo vrečke s hrano, sem jih spet zagledal. Medtem ko sem drobil kruh in mazal pašteto, sem počasi odgrnil strani rjavkastega dnevnika. Mokrota in vlaga se je na nekaterih straneh zažrla v papir in popolnoma uničila nekatere zapiske, ki so bili skrbno, v drobni in enakomerni pisavi zapisani na rumenih listih. Pisava je bila lična. Črke okrogle in popolnoma enake. Tisti, ki je to pisal (neki Asher Kronowitz), je moral biti skrben in natančen človek. Previdno sem razgrnil prvo stran. Velik, plavkasto zelen madež je prekril prvo polovico strani. Črke so se izgubljale v njem in se spet prikazovale, pa spet izginjale, dokler se na koncu prve strani le ni dalo prebrati nekaj razumljivih in razločnih misli.

*... obvezal sem mu glavo. Schochet ga je jokajočega pripeljal iz šole. Ko sem ga vprašal, kdo mu je to naredil, mi je hlipaje odgovoril, da goyimi. Tisti goyimi, ki nosijo tudi v šoli uniforme. Rahela je vila z rokami in tarnala. »Pojdi v šolo,« je kričala. »Povej jim, da to ni prav, da ni prav, da pretepajo najinega sina! Naj se izkaže saichel!« je kričala. Jaz pa sem vedel, da ne bo nič pomagalo. V zadnjih dveh mesecih so najinega sina že trikrat pretepli. Zlomili so mu nos in danes so mu s kamnom razbili glavo. »Nič ne bo pomagalo,« sem rekel ženi. »Spomni se, da so mu zlomili nos vpričo učitelja. Samo smejal se je. Nič ni storil. Ko sem bil naslednji dan pri njem, je rekel, da je bila to samo igra in da se med igro pač dogajajo nesreče.« Otrok je zaspal. Dobil je hudo vročino. Ponoči je bledel. V vročici je klical: tateleh, tateleh, tateleh! Celo noč sem sedel ob njem in mu bral iz Talmuda. Zjutraj ni šel v šolo. Okrog poldneva sta prišla orožnika. Rekla sta, da me je ravnatelj prijavil, ker ne pustim otroka v šolo. Rekel sem, da so mojega otroka že tretjič pretepli in da leži v postelji s hudo vročino. »Nič,« sta rekla orožnika. »Otrok mora v šolo. Če se še enkrat ponovi, vas bomo odgnali na orožniško postajo.« Ko sta odšla, sem sedel in pričel pisati te zapiske. Ostati mora zapisano, zakaj, O Izrael, naš Bog, nekaj hudega se bo zgodilo. Čutim. Nekaj hudega nam pripravlaš. Zato naj bo neizbrisljivo zapisano...*

Šele zdaj sem se začel spraševati, kaj počne ta skrivnostni in že kar precej razpadli dnevnik v tetini hiši in skrit že kdo ve koliko let v zidni vdolbini za knjižno omaro. Kdo ga je skrtil tja in kdo je ta Asher Kronowitz? Nisem se mogel spomniti nobenega podobnega imena iz naše rodbine. In na sodišču, kolikor se spominjam, niso omenili nobenih Kronowitzov. Kakor vem, je teta imela hišo, odkar pomnim. Torej od vedno. Razvezal sem

drugi sveženj drobno popisanih listov, ki je bil zaviti v nekakšno črtasto tkanino, ki se je ob najmanjši bolj grobi potezi pričela trgati in razpadati na posamezna vlakna. Ko sem to skrivnostno culico razvezal, ko sem razgrnil tkanino, v katero so bili poviti (skrbno kot novorojeno dete) rumenkasti listi, se je sredi progaste površine zasvetila obledela rumenkasta zvezda in pod njo všita številka: 22958. Črtasto blago, v katerega so bili zaviti popisani listi, je bila pravzaprav nekakšna srajca ali suknjič. Previdno (kot krhko steklo) sem dvignil sveženj lističev. Prvih nekaj strani se ni dalo ločiti, tako jih je vlaga združila in zlepila. Tudi črke so izginile in se zlike z mokrimi madeži. Šele nekje na tretjini svežnja, ki je obsegal morda kakšnih dvesto drobno in na gosto popisanih lističev, se je dalo prebrati...

*... ne vem, če bo kdorkoli bral te besede. Najbrž bodo ostale z mano tu. Pa vendar, že samo to da pišem te črke, da poskušam obdržati vsaj nekaj v spominu, že to je dovolj, da ne pozabim, da sem tudi jaz živo bitje. Učil si nas, da je Knjiga tvoj najlepši izdelek, in da naj bo Sabat posvečen prav njej. Knjigi. Tako si nas učil. In glej, tudi jaz pišem. Morda se ne bo izbrisalo. Morda se nekoč spet najdemo, jaz in moja žena Rahela, pa Jasej in Sarah. Morda se snidemo spet na vratih taborišča, prav tam, kjer so nas odtrgali drug od drugega, ali pa nas boš ti zbral ob sebi nekoč, in Knjigo našega trpljenja bom imel takrat ob sebi...*

Nehal sem brati. Pokril sem lističe s progastim blagom. Stopil sem do okna in ga odprl. Sveže je zadihalo v sobi. Dolgo sem gledal skozi okno in bilo mi je jasno. Razgrinjal sem podobe nekega minulega življenja. Iz zaprašene preteklosti (ki se me prav nič ne tiče) so prihajale podobe že davno izbranih obrazov. Kaj počno tu? V hiši moje tete. Kako so se vsilile od nekoč?! Naj jih pozaba! Naj jih preteklost! Ne maram temnih slik drugih življenj!

In je minila noč.

Naslednji dan sem odšel na občino. Hotel sem izvedeti točno zgodbo hiše. Kdo jo je zgradil, kdo je živel v njej, kako je prišla v roke moje tete in kaj je bilo z bivšimi lastniki? Prijazna uradnica, ki je imela visoko črno frizuro kot nekoč predsednica Jovanka, mi je na list napisala vse bivše lastnike hiše. To so bili: moja teta Magda Razboršek, ki je hišo dobila od svojega deda Milana Varge, ta pa jo je dobil od občine leta 1949. Hiša je bila pred tem brez lastnika oziroma je bila nacionalizirana, ali še bolje, lastniki so bili med vojno izseljeni, izgubljeni, skratka, neznani, mi je s prijaznim smehljajem pojasnila uradnica z visoko dvignjeno frizuro. »Kako, prav gotovo mora biti kje zapisano, kdo so bili prvotni lastniki! Kdo je hišo zgradil?« Sem trmaril. »Veste, takoj po vojni je nastal požar in ves mestni arhiv je izginil v plamenih,« se je še enkrat prijazno nasmehnila. »Poskusite na Katastru.« In odšel sem na Katastrski urad. Tam je bilo vrisano zemljišče, kjer je stala tetina hiša. Bili pa so tudi podatki prvotnih lastnikov. Od Soboškega gospoda, grofa Mihalya Radnotia (madžarskega rodu) je leta 1902 zemljišče odkupil Aaron Kronowitz, ki je zgradil hišo številka 57. V mestu pa je istega leta postavil trgovino s kmetijskimi stroji in

železnino. Kasneje je bila hiša na parceli 137 vpisana še pod imena: Varga in Razboršek. To pa sta bila že moja daljna in bližnja sorodnika. Torej, jasno, družina Kronowitz je nekoč živela v tej hiši, v hiši moje tete, v moji hiši...

Ko sem se vrnil, sem dolgo sedel pred okroglo mizo in nepremično zrl v dva svežnja neke preteklosti. Nisem si upal odgrniti preperelih in zgnilih listov. Nisem si upal prebrati ličnih in skrbno zapisanih vrstic. Kot da preteklost peče in obvezuje. Preteklost obvezuje sedanjost in prihodnost. Potem sem daleč na drugi rob mize odrinil tisti snopič lističev, ki je bil zavit v črtasto blago, k sebi pa sem potegnil večjo, v rjavo usnje vezano knjigo...

*Bili smo pri kosilu. Rahela je ravno prinesla beygel, moj najljubši poobedeček, ko je naša shikse prišla povedat, da je prišel profesor Novak, naš prijatelj. Ni hotel vstopiti. Mudilo se mu je. Rekel je, da je nevarno. Da ne bi smel priti, da pa, zaradi najinega prijateljstva, vseeno mora. V kratkem nas bodo odpeljali. Vse. Kaj smo storili? sem ga vprašal. Ni važno. Je rekel. Takšni časi so. Zato mi svetuje, naj kar se da hitro vse prodam in zbežim. In če bom prodajal, je še rekel, naj njemu prodam svoje knjige. Že dolgo, da si želi moje knjige. Potem je odšel. Odplazil se je v senci dreves, kot da bi kradel. Zaprl sem vrata za njim. Vrnil sem se v sobo med svoje knjige. Poklical sem Rahelo, Sarah in Jaseja. Povedal sem jim, da ne bom ničesar prodal. Najmanj pa naših knjig. Da ne bom nikamor šel. Moj oče je zgradil dom. Jaz imam trgovino. Podjetje. Štirideset zaposlenih. Kam naj grem? Tu sem doma. Tudi ti nori časi bodo minili. Ljudje bodo slekli uniforme in pozabili. Tudi jaz bom pozabil in odpustil. Pozabil bom, da sò mojemu sinu Jaseju zlomili nos, pozabil bom, da mi vsak teden razbijejo izložbe na moji trgovini, pozabil bom, da s človeškim blatom na vsak sabat pomažejo vrata mojega doma, pozabil bom, da so na pokopališču razbili spomenik mojemu očetu, vse bom pozabil in odpustil. Zakaj, tako si nas učil, mine čas sovraštva in vrne se čas ljubezni. In jaz hočem živeti! Tu. Doma.*

Obračal sem liste, kot bi obračal zbledele obraze preteklosti. Zasvetili so se drobni dogodki nekega življenja. Zasvetili v črkah in besedah, pa potem spet potonili v varno zavetje popisanih strani.

*... otrok ne pošiljam več v šolo. Časopisi so polni čudnih novic. Včeraj sem ugotovil, da moji delavci kradejo. Odnegli so skoraj vse orodje. Ko sem šel na orožniško postajo, so se mi samo smejali...*

*Zgodilo se bo. Nekaj se bo zgodilo. Prijatelji se nas izogibajo. Reb Elis se je prišel posloviti? Izslišal se bo v Sarajevo. Tam je mir, je rekel. Kaj naj storim? Zaupam Vate. Vem, da boš pomagal. Vem, da boš storil nekaj. Da boš pokazal svoj saichel! Zaupam Vate, zato bo vsaka moja jutranja in večerna šema zgolj prošnja, prošnja, da pokažeš svojo moč in svojo pravičnost, Ti...*

Podobni zapisi so se vrstili. Zapisovalec je bil vesten. Vsak večer je skrbno zapisoval dogodke minulega dneva. Včasih so bili zapiski zelo natančni in polni meni neznanih besed, včasih pa je bil pod kakšnim datumom zapisan samo stavek...

*... Minil je še en dan. Hvala.*



Tako sem obračal liste. Med madeži, ki so prekrivali cele strani, sem z muko razbiral črke in jih nizal v besede in prelomljene stavke. Včasih je vlaga popolnoma zlepila nekaj listov, da so bile črke pokrite druga z drugo, besede tako zlite med sabo, da se je smisel zgubljal, kot se zgublajo in prelivajo vzkliki in besede v telovadnici, polni razigranih otrok. Črke zlepjenih besed so po večini sestavljale nenavadne palimpsestne grafike, ki so se med seboj zlivale v nenavadne signale in šifre nekega minulega življenja. Kot bi se vsi dnevi skrbno zapisanega dnevnika skrčili v eno samo nerazpoznavno gmoto klicajev, vejic, črt in pik, krivulj nekakšnih palimpsestnih besed, ki so včasih pomenile krik in prošnjo, zdaj pa so samo nemo cviljenje vijug in madežev, ki ničesar več ne pomenijo.

Obračal sem zadnje strani.

*Zgodilo se je znamenje. Slabo znamenje. Moja hči Sarah je planila iz sanj. Njen krik je preparal noč. Hiša je zadrhtela od njenega krika. Pritekli smo k njej. Kričala je. Nikoli še nisem videl takšnega obraza. Bil je obraz starke. Otrok, ki še ni dopolnil devetih let, je imel obraz starca. Oči izbuljene in gube po vsem obrazu. Na vratu žile, ki so nabrekli, kot bi se hotele iztrgati iz telesa. Kričala je. Bil je krik groze in strahu. Mlado telo, kot pravkar rojeno jagnje, je podrhtevalo in se treslo kot v predsmrtni vročici. Rahela je prinesla vrč mrzle vode in svoji hčerki zmočila spačeni obraz. Sarah se je umirila. Groza je polagoma izginjala iz njenih oči. Spet je počasi postajala otrok. Kot da bi starka odtekla in dala prostor otroku. Kot da bi se polagoma zamenjal obraz starca z obrazom deklice. Potem nam je povedala svoje sanje. Potem smo bili dolgo tiho. Vedeli smo, da so sanje znamenje, da so sanje sporočilo...*

*Sanje deklice Sarah.*

*Naj bodo zapisane tako, kot so se zares zgodile.*

*Sprva ni bilo nič. Potem so bila vrata in veliki kupi igrač. Tudi moja pupa je bila tam. Moj pajacek Yussele. Pa živali, ki so renčale. Bil je beli serafin. Smehljal se je in v dlani je imel sladkorčke. Odpeljal me je stran. Vsi ste ostali zadaj. Niste mi pomahali. Niste se poslovili od mene. Potem je bil grad. In v gradu je serafin snel svoje bele peruti. Vzel je nož in odrezal meso. Smehljal se je. Odpiral je vrata in za njimi so bili otroci. Mnogo otrok. Imeli so bele obraze. Perje je letelo okrog. Tako kot kadar tante skubi kokoš. Moje perje je letelo okrog. Letela sem v nebo. In bolelo me je. Bolelo me je v trebuhu. Tam sem bila. Čisto majhna in čisto velika. Vse je bilo tam. Vse naenkrat. In serafin brez kril je stal poleg mene. Snel je svoja okrogla očala in se smehljal. Bil je strah. Bila je bolečina. Umrla sem.*

Noč se je spustila. Oči so me pekle. Prižgal sem luč. Gola žarnica, posejana z mušjimi drekcami, je zableščala. Ozrl sem se po prostoru. Je še kaj ostalo od njih? Knjižna omara prav gotovo. Okrogla miza z intarzijo sedemrogelnih svečnikov. Morda še kaj? Sprehodil sem se skozi prazne in zane-marjene sobe. Ljudje, ki jih ni več, pa so vendar nekoč živeli tu, so me pričeli zanimati. Med branjem teh dnevniških zapiskov sem si nehote ustvaril živo podobo njihovih obrazov. Obraz gospoda Asherja, njegove žene Rahele in njunih dveh otrok, Jaseja in Sarah. Vedno bolj so bili živi in

prisotni. Včasih se mi je zazdelo, da so v sobi z mano. Predvsem takrat, ko sem sklonjen nad mizo bral drobne črke, se je v meni porodil občutek nekakšne prisotnosti. In večkrat sem se med branjem sunkovito ozrl, kot da bi hotel zalotiti tiho prisotnost očeta Asherja in njegove družine. Seveda za mojim hrbtom ni bilo nikogar. Bral sem naprej.

*Začelo se je. Prejšnji teden so razbili slaščičarno reba Gronama. Prišli so s tovornjaki in ga z vso družino odpeljali neznano kam. Niti poslovil se nisem od njih. Naša shikse pravi, da jih bodo preselili nekam na Poljsko. Tako pravijo. Jaz ne verjamem. Prav gotovo jih bodo preselili kam bliže, saj jim niso dovolili, da bi karkoli vzeli s sabo. Vse je ostalo v hiši. Najbrž bodo kasneje poslali po stvari.*

25. kisle, 1942.

*Začela se je Hanuka. Otrokom sem razdelil hanuški denar. Zdaj se igrajo z vrtavko. V hišo reba Gronama so se vselili goyimi v uniformah. Zdi se mi, da ga ne bom nikoli več videl. Bojim se najhujšega. Morda pa bo preizkušnja šla mimo nas. Še vedno upam.*

26. kisle, 1942.

*Prižgal sem drugo hanuško svečo. Moja edina žena Rahela mi je rekla: »Vsak dan se pogovarjaš z Njim in ga prosiš. Če boš nocoj govoril z Njim, mu reci, naj vendar pohiti in naj nam pomaga. Drugače bo prepozno.«*

27. kisle, 1942.

*Prižgal sem tretjo hanuško svečo. Včeraj sem se pogovarjal s Tabo. Povedal sem Ti, kaj mi je rekla moja žena. Tudi jaz Te prosim, če nam misliš pomagati, nam pomagaj takoj. Daj, da nas ne bodo odpeljali v daljno Poljsko. Tukaj smo doma. Tukaj radi živimo. Pomagaj nam danes, jutri bo prepozno.*

28. kisle, 1942.

*Prišli so. Razbijajo po vratih. Bojim se, da zvečer ne bom več mogel prižgati četrte hanuške sveče. Dnevnik bom skril za knjižno omaro. Naj me počaka. Vrnili se bomo. Upam, da bo gospod Novak prišel po knjige. Včeraj sem mu po naši shikse poslal listek: »Knjige Vam poklanjam. Čuvajte jih in naj Vam bodo drage prijateljice. Vaš reb Asher Kronowitz.«*

To je bil zadnji zapis v usnje vezanem dnevniku.

Minila je noč in bilo je jutro. Zaspal sem sklonjen nad okroglo mizo. Ko sem se prebudil, so me pekle oči in hrbet me je bolel. Šel sem v mesto. Hodil sem med hišami v starem delu, kot da nekaj iščem. Nekaj, česar nisem izgubil. Hotel sem najti sled.

Prišel sem do pokopališča. Stari del pokopališča je bil obzidan z visokim zidom, novi pa se je raztezal izza obzidja po vsem strmem pobočju, prav do prvih mestnih hiš. Železna vrata so zaškripala. »Iščete koga,« me je vprašal možak. »Vam lahko pomagam? Jaz sem tu dežurni. Pa v penziji sem, pa imam čas. Saj veste, danes ljudje toliko kradejo. Bakrene vaze, pa tudi spomenike. Vse, kar se da prodati. No, saj ne rečem, da ste tudi vi taki. Vi ste spodoben gospod. Saj se to takoj vidi. Če vam lahko pomagam... Se zelo spoznam. Pred penzijo sem bil tu grobar...«

In me prime pod roko.

»Iščem neke svoje sorodnike... pravzaprav znance. Pred vojno so živeli tu,« mu rečem.

»Ja,« odgovori. »Naleteli ste na pravega. Sem živa enciklopedija. Vse vem. Kljub letom, pa nič senilen! To pa že ne!«

»Iščem družino Kronowitz.«

Me debelo pogleda.

»Kronowitz? Že zelo dolgo nismo pokopali nobenega takega. Je to vaš sorodnik?«

»Ne. Kronowitzi so nekoč davno stanovali v hiši moje tete, ki je umrla pred kratkim. Hiša je stara vila v drevoredu kostanjev...«

»A,« se je navdušil in oči so mu oživele, »vi ste sorodnik gospe Magde?«

»Ja...«

»Zelo krasna gospa. Poznal sem starega Vargo. Moj prijatelj je bil. Skup sva gor rasla. Vi ste to...«

»Ja, jaz sem Magdin nečak. Prejšnji teden sem prišel in med nekimi starimi rečmi sem našel podatek, da so bili prvotni lastniki tetine hiše neki Kronowitzi.«

»Se spomnim, ja. Pa jih ni tu. Niso bili tu pokopani. Če se prav spominjam, so jih odpeljali.«

»Kaj pa njihovi predniki? Zdi se mi, da je stari Kronowitz bil pokopan tu...«

Me prekine. Čuti se, da mu ni do tega, da bi karkoli pravil o družini Kronowitz.

»Mogoče. Kronowitzi in njim podobni so imeli svoje pokopališče. Tam.«

Pokaže s prstom.

»Pa so ga Nemci med vojno preorali. Imeli so krasne nagrobnike. Kaj češ, hudiči so bili bogati. Vse tiste hiše, ki jih vidite v dolini, imajo v temelje vzdane njihove nagrobne kamne.«

»Kako?«

»Kamni so bili kvalitetni. Človek bi bil zelo trapast, če bi pustil takšne lepe nagrobnike kar na preoranem. Ljudje so se znašli in jih uporabili kot material pri gradnji svojih hiš.«

»In danes ni nobenega groba več?«

»Kje pa! Dvainštiridesetega so jih vse odpeljali. V mestu in v okolici jih je bilo kakih šest tisoč. Vse so imeli čez. Trgovine, tovarno, posojilnico. Vse, čisto vse so si nagrabili. In to na naši zemlji! Saj rečem, hvala bogu, da so jih izselili. To je edina dobra stvar, ki so jo naredili Nemci. Če jih ne bi odpeljali, bi bili še danes tu.«

»Kako lahko tako govorite?!«

»Jaz že vem. Vi ne veste. Jaz sem bil zraven. Delal sem za njih. Vse je bilo njihovo. Nosili so se, kot da so nekaj posebnega. Čebljali so tisto svojo nerazumljivo špraho... še zdaj se mi gabi.«

Obrnil sem mu hrbet in se napotil proti izhodu.

»Vi ne veste,« je vztrajal. »Vi mladi nič ne veste, še sreča, da so jih...«

Sunkovito sem se obrnil.

»Kaj so jih?«

Obmolknil je. Za hip se me je prestrašil, potem pa se je na široko zarežal, da se je pokazala brezzoba čeljust. Dvignil je kazalec desne roke visoko v zrak in potem počasi šel z njim po svojem vratu iz leve na desno. Zraven pa je spustil grgrajoč glas.

»Takole so jih. Vse.«

Je rekel in se režal.

Vrnil sem se v hišo. Sedel za mizo in pazljivo odvil drugi sveženj listov, ki je bil zavit v progasto blago. Razgrnil sem prhke in porumenele liste. Pazljivo, kot da imam pred sabo krhko in živo bitje, kot krila metulja, ki ju moraš držati narahlo in spoštljivo, do Smrti in minljivosti spoštljivo, sicer bi se raznobarvni prah življenja ravsul in za večno izginil očem.

Bral sem.

*... zdaj sem v zbirnem centru. Nikoli si ne bi mislil, da mi bo moje znanje jezikov, imam neverjeten spomin, rešilo življenje. Znam poljsko, rusko, razumem češko, govorim srbsko in slovensko, pišem in berem nemško, govorim hebrejsko in jidiš... In prav to (zahvaljen bodi moj oče, ki si me silil, da sem ponavljal nemško slovnico) mi je rešilo življenje. Mojega predhodnika je vzela griza. Poveljnik zbirne pisarne Horst Kumpel, šepajoči nacist, ki ga zaradi krumpave noge niso vzeli na fronto, me je izbral. Zdaj zapisujem številke. Številke so ljudje. Vse se beleži. Nemška natančnost je brezmejna. Vsak taboriščnik mora s svojim imetjem, ki ga ima s sabo, to so ročne ure, zlati zobje, lasje, igrače, obleka... pokriti stroške svojega lastnega vnebohoda. Vsaka kremacija stane osem mark in petdeset pfenigov. Jaz beležim. Zapisujem. Vsak večer poskušam na skrivaj pisati tudi te zapiske. Podnevi jih imam s starimi povoji povite okrog života. Če bi jih našli, bi me ubili. Poveljnik zbirnega biroja, kot mu rečejo, Horst Kumpel, je neprestano pijan. Ob mojem prihodu je dal na klavirske strune pobesiti enajst ciganov, ki so jih pripeljali s 117. transportom iz njegovega rojstnega Frankfurta. Horst Kumpel je med obešanjem sprejemal čestitke. Tisti dan je praznoval svoj osemindvajseti rojstni dan.*

Odrinil sem krhke lističe. Davna resničnost je lezla v prostor. Čas, ko me še ni bilo. Nek davni čas je butnil ob stene hiše, kot da je bil vedno tu. Vedno pomešan s sedanostjo in prihodnostjo. Samo špranjo je bilo treba narediti. Dati prostor. Odpreti vrata v preteklost. In že je preteklost spet tu. Kot da ni nikoli odšla. Kot da niso nikoli bili drugje, kot samo tu... Vsi ti ljudje, ki nas gledajo od nekod.

*... prejšnji teden je prišel zadnji transport. Zdaj, tako pravi poveljnik Horst Kumpel, zdaj nekaj časa ne bo transportov. Banditi bombardirajo nemška mesta. Železniške proge so prekinjene.*

*Vso noč sem zapisoval številke vagonov. Dvainsedemdeset živinskih in trinajst potniških. Vseh petnajst tisoč ljudi, toliko žensk, toliko otrok, toliko*

moških, je »Abgang durch Tod«. Pod ves transport sem potegnil črto z rdečim svinčnikom in zapisal: »Odhod zaradi smrti«. Peči so gorele ves teden, noč in dan. Zdaj bo zatišje. Samo v ženskem delu taborišča bo selekcija in sortiranje materiala, obleke, očala, igrače (moj Bog, kje je moja mala Sarah?!), trajala še ves naslednji teden.

*Zdaj je čas, da zapišem, kako je bilo na vlaku.*

Tisti dan so iz Sobote izselili vse. Zaprli so nas v živinske vagone. V enem samem vagonu nas je bilo več kot sto. Potem smo, mislim da nekje na Madžarskem, počakali na kompozicijo, ki je prišla prek Beograda iz Grčije. Na njej so bili Grški Židje. Potovali smo tri dni. Brez vode. Brez hrane. Nekaj ljudi je umrlo. Zložili smo jih ob vhodu. Moja žena Rahela se je naslanjala name. Stal sem, naslonjen na steno, vso dolgo pot. Mala Sarah je dobila vročino. Jaseja so bile same oči. Strah ga je bilo. Vso pot ni spregovoril niti besede. Da bi lažje zaspal, sem mu šepetal odstavke iz Pentatevha, predvsem iz Geneze, ki sem se jih slučajno zapomnil iz mladosti, ko smo hodili k rabinu v shul na popoldanske pogovore. Zadnjo noč, preden smo prišli v taborišče, se je Rahela dvignila iz svojega poležanega gnezda ob mojih nogah, kjer je noč in dan pestovala jokajočo Sarah, in se ob leseni steni vagona z zadnjimi močmi vzpela proti meni. Šepetala je. Ob vsaki besedi so se njene ustnice rahlo, kot poljub rože, dotaknile mojega ušesa. Ljudje okoli naju so jamrali. Otroci vekali. Neka stara budimpeštanska gospa, imela je večerno obleko, prešito z drobnimi srebrnimi nitkami, kot da potuje na poroko svojega sina, je pravkar izdihnila. Rahela mi je šepnila... Veš, je šepetala, poskušam si zamisliti, kaj bo potem... Poskušam si predstavljati prizor, ko se bomo vrnili domov, nazaj v našo hišo... Poskušam nas videti skupaj. Tebe, Jaseja, Sarah... Rada bi si domišljala jutri... Razumeš, je še šepetala, poskušam naju videti, ko bova stara... Pa nič. Ne gre. Teh slik ni. Ne morem si predstavljati, da bomo jutri še. Sama praznina. Nobene slike, ki bo jutri in na kateri sem tudi jaz, ni... Ti si, Asher, ti si, mene pa ni več...

Poskušal sem jo potolažiti. Rekel sem: »Rahela, ne skrbi, jaz tudi sanjam prihodnost. Zaprem oči in si naju predstavljam. Sediva na vrtu pod poletnim bezgom... Saj se spominjaš, kako poletni bezeg diši in kako čebele v popoldanski vročini sedajo na tvoje sabatno pecivo, posuto z drobnimi kristali sladkorja... Tako sediva in sva zelo stara... Jaz in ti... Najina Sarah ima že otroke... In Jasej tudi... Same punčke...« Rekel sem ji še, »Rahela, zdajle naju sanjam na najinem vrtu! Poglej, oči imam zaprte in za mojimi vekami imam vse najino bodoče življenje!« Samo pogledala me je. Potem pa je zdrsnila ob steni drdrajočega vagona nazaj v svoj prostor na poležani slami, ki je bila že vsa pomešana s človeškim urinom, z iztrebki in izbljuvki. Objela je najino malo Sarah v svoje naročje kot v gnezdo. Slišal sem, kako ji poje purimsko pesem. Purimsko pesem, pesem žreba, s katerim naj bi določili dan uničenja... Rahela je vedela. Vedela je, da lažem, da v svojih sanjah nisem videl ničesar. Zamizal sem in na drugi strani je bila praznina. Nobene prihodnosti. Nobene slike z njo več.

*To so bile zadnje besede, ki sem jih spregovoril s svojo ženo, Rahelo*



*Sandberg, poročeno pod nebom chupa v mesecu adarju, z mano, z Asherjem Kronowitzem.*

Noč je šla mimo. Jutro se je vrnilo.

Šel sem na podstrešje. Odbutnil sem loputo. Golob je zaprhutal in slepo zakrožil med prečniki, potem pa skozi okroglo lino prhnil na plan. Drobna peresa, tista puhasta izpod peruti, so lahko jadrala skozi razgreti podstrešni zrak.

Hotel sem najti dokaz. Kakšen kos starega pohištva, kakšno preperelo kunj, kakšno knjigo, kakšen zapisek... karkoli, kar bi mi dokazalo obstoj družine Kronowitz. Premetaval sem staro šaro: zarjavela kolesa, otroške vručke, počene lonce... listal sem stare knjige in revije (vse po letu petdeset), odpiral predale polomljenih nočnih omaric in komod, in končno našel kovčke s fotografijami... Bile so fotografije moje rodbine. Porumenele in stare. Nekatere zbledele in skoraj neprepoznavne. Na nekaterih pa sem prav razločno prepoznal svojega deda, celo svojega očeta, ko še ni bil plešast, pa teto in njene prijateljice. Na neki sliki sem bil tudi jaz. Spominjam se, da je teta prišla nekoč k nam za ves teden. Takrat sem bil star devet let. Spominjam se, da me je takrat peljala na sprehod v park (tako je bila ponosna na svojega nečaka), in da sem tam padel z gugalnice. Nekaj minut sem ležal v nezavesti in ko sem se prebudil, se je teta vsa solzna sklanjala nad mano. Takoj naslednje jutro me je peljala k fotografu in potem je to fotografijo odnesla s sabo kot nekakšno relikvijo. Kot nekakšen dokaz, da se mi ni zgodilo nič hudega. Spominjam se še, kako je pri fotografu neprestano govorila: »Smej se, smej... Nič te ne boli... Ti se kar smej...« Fotografija je bila nekakšen dokaz, da je vse v redu. In zdaj sem jo našel. Neizbrisljiv ostanek nekega dogodka. Mečkal sem jo med prsti in se smehljaj. Pravzaprav je bila teta krasna ženska. Jaz pa sem jo skoraj pozabil, skoraj izbrisal, skoraj sem moral pomisliti, kdo da je, ko sem dobil vabilo na zapuščinsko razpravo. Ona pa me je imela vsa ta leta ujetega v spominu neke davné fotografije: »Nič ni narobe, z mojim nečakom ni nič narobe... Poglejte ga, smehlja se...«

Čisto na dnu kovčka pa je ležala še neka fotografija, ki je nikakor nisem mogel prisoditi k naši družini. Na zelo trdem in porumenelem kartonu je bila rjavkasta fotografija neznanih ljudi. Mož in žena v temnih oblekah, zraven otroci (ne dva, temveč štirje), pa še starec s črnim klobukom in dolgo brado. Ob strani pa so stali, kot da ne spadajo zraven, še trije, mladenka v predpasniku in dva mlajša fanta v škornjih. Obrnil sem fotografijo. Nikjer nič. Nobenega zapisa, nobenega datuma, nobenega imena. Fotografija je morala biti zelo stara. Na vsak način starejša kot vse druge fotografije. Je to družina Kronowitz? So to ljudje, ki so živeli nekoč tu in jih je neusmiljena zgodovina tako brezobzirno izbrisala iz življenja. Kdo ve? Morda so, morda ne? Obrazi ne pomenijo nič. Obraz na zbledele fotografiji še ni nikakršen dokaz, da si to zares ti, Asher Kronowitz. Obrazov je na tisoče, je na milijone. Različnih obrazov, ki ničesar ne dokazujejo. Najmanj pa, da si nekoč res bil. Kdorkoli. Tudi ti, Asher Kronowitz.

Položil sem fotografijo nazaj v kovček. Družina Kronowitz je bila v moji glavi vse preveč živa, da bi jo lahko zdaj zamenjala podoba obrazov z obledele fotografije. Živel so v meni, kot da bi bili neprestano za mojim hrbtom. Njihova živa bližina je prenikala v prostor skozi vsako črko Asherjevega rokopisa.

Vrnil sem se v sobo. Obrnil sem nov list neke zgodbe.

*... vlak se je ustavil. Nagnali so nas iz vagonov. Kričali so iz vseh strani. Psi so lajali. Morali smo teči. Kričali so v vseh jezikih (kasneje sem kričal jaz), da se moramo ločiti, da moški desno, da ženske in otroci levo. Nisem hotel. Držal sem Rahelo za zapestje. Jaseja sem stiskal k sebi. Nekdo me je s kovinsko palico udaril po roki. Bolečina je za trenutek zatemnila nebo. Izpustil sem jo. Izgubil sem jih. Ločili so nas. Izgubil sem svoje v množici. Ko smo kasneje sami moški stali ob žici, sem videl, da so od mater ločili tudi otroke. Mož, ki je izbiral otroke, je bil v belem. Mož z okroglimi očali. Okrog njega je bila zbrana gruča otrok. Bil je prijazen. Božal je otroke. Videl sem od daleč, skozi gosto mrežo električnih ograj in bodečih žic. Beli mož se je sklanjal k otrokom, delil jim je bombone. Moje Sarah in Jaseja nisem opazil med njimi. Potem je odpeljal otroke po poti med barakami. Najmanjšega otroka je vzel v naročje. Matere so za bodečo žico kričale in jokale. Gnali so jih v skupno kopalnišče. »Čistoča je naša največja dolžnost«, je pisalo pri vhodu v podzemne kopalnice. Otroci pa so odhajali v romski del taborišča, tam je imel Beli angel svojo ordinacijo.*

*Svojih otrok nisem videl med njimi. Hvala ti! Hvala!*

Naslednji listi so bili zlepljeni. Počasi sem luščil plast za plastjo. Razbral sem kakšno izgubljeno besedo, kakšno iztrgano misel. Na koncu strani pa je bil razumljiv kar cel odstavek.

*se nisem pogovarjal s tabo... priznam... podvomil sem, da si res... zdaj vem, imaš nas na preizkušnji... je res... si poklical k sebi najboljše, nas pa pustil, da se preizkušamo naprej... ne morem verjeti, da ničesar ne ukreneš...*

Takšnih zapisov je bilo mnogo. Mnogo nekakšnih vprašanj brez odgovorov. Mnogo dvomov in besed razočaranja.

*Kaj smo storili narobe, da nas tako zavračaš? Samo molčiš in gledaš vse to? Včeraj sem govoril s tabo, zdelo se mi je, da me razumeš, da me slišiš. Pa vendar, nobenega znamenja od tebe. Preprosto ne morem razumeti, zakaj pošiljaš ljudi v ogenj, zakaj dovoliš, da mečejo otroke na kup kot polena, ne morem razumeti, da je to tvoja volja. Ustvaril si Svet, to naj bi bila tvoja podoba, ustvaril si jagnje, ustvaril si kačo, da bi bile stvari v ravnotežju... zakaj zdaj dovoliš, da se spreminja v dim in pepel, kar je bilo nekoč najbolj tvoje in človeško? Koga si poklical k sebi? Najboljše, ali najslabše? Kaj sem jaz, zakaj je tako strašna moja kazen, da moram živ gledati vse to?*

Naslednji dan sem šel h krovcu. Debelemu privatniku.

»Kako, ste se odločili? Jo boste prodali?«

»Ne. Hiše ne bom prodal.«

»Blazno vas bo koštalo. Več, kot če bi zgradili novo bajto. Poslušajte, jaz vam dam zanjo...«

Ga prekinem.

»Ne. Popravlil jo bom.«

»Kakor hočete. Vam pa povem, da se ne spleča.«

»Ne bom je prodal. To je hiša mojih prednikov.«

Sem še enkrat ponovil, kot da bi hotel prepričati samega sebe.

»Hiša mojih prednikov.«

... *Horst Kumpel je žival. Sovražim ga.*

*Vem, učiš nas, da ne smemo sovražiti. Prav, ne sovražim ga, smili se mi. Si zdaj zadovoljen?*

*Včeraj se je spet zverinsko napil. S kovinsko palico je do smrti pretepel nekega političnega, politični nosijo rdeče trikotnike, in to samo zato, ker ga je baje pogledal v oči. Tolkel je po revežu, dokler ga ni spremenil v krvavo gmoto pulzajočega mesa. Potem se je ozrl k meni.*

»Ti, stari Žid!«

Gledal sem v tla.

»Izvolite, gospod!«

»Kaj si videl?«

*Poskušal sem povsem mirno odgovoriti:*

»Nič, gospod.«

»Lažeš, svinja stara židovska!«

*Zaprl sem oči. Zdaj bo padlo, sem mislil. Konec je. Rahela, Jasej, Sarah, kje ste?*

»Kaj si videl, te vprašam!«

*Stisnil sem ustnice in odprl oči. Videl sem škornje Horsta Kumpela, ki so se mi približali. Videl sem kri, poškopljeno po črnem usnju njegovih jahalnih škornjev, videl sem drobne koščke lobanje, ki so se držali njegovih črnih jahalnih hlač.«*

»Nič, gospod. Nič nisem videl.«

»Tepec stari!«

*Se je pijansko zadril in silovitost njegovega lastnega krika ga je zamajala, da se je moral z eno roko ujeti za moje rame. Kovinska palica mu je padla iz rok. Zasmrdelo je po konjaku.*

»Videl si, kako sem stopil v drek! To si videl! Razumeš!«

»Da, gospod.«

»Kaj si videl?!«

»Videl sem, kako ste stopili v drek.«

»Tako je!«

*In me je potrepljal po licu.*

»Zdaj pa pospravi ta drek, ti, Žid!«

*Odmajal se je v kasarno in spal do jutra. Jaz pa sem od vlekel razmesarjeno truplo do krematorija. Še isto popoldne je številka 33569 odletela skozi dimnik, v obliki temno valečega se dima, ki ima vonj po sladkem, naravnost v nebo. Jaz pa sem v uradno knjigo evidence, registrska mapa 106, blok 12*

– Sprejemni center taborišča Auschwitz-Birkenau, zapisal: št. 33569, 18. III. 1943., ob 13.40, – *Abgang durch Tod.*

Zjutraj so prišli. Debeli obrtnik je s svojim tovornjakom in šestimi delavci zapeljal na dvorišče:

»Najprej bomo streho.«

Je rekel.

»Streha je najbolj uničena. Hkrati bomo poskušali rešiti severni zid. Fantje bodo kopali ob zidu v globino. En meter. Poskusili bomo posušiti zidovje. Kakšno opeko damo? Lahko novejšo in valovito. Ta je cenejša.«

»Ne,« sem rekel. »Hočem staro opeko. Hočem točno takšno hišo, kot je bila nekoč.«

Debeli obrtnik je samo skomignil.

»Prav. Tule podpišite. Polovico boste plačali takoj, drugo polovico pa čez štirinajst dni, ko bomo končali.«

Vzel sem kemični svinčnik. Debeli obrtnik je pokazal na mesto, kjer bi se moral podpisati.

*Asher Kronowitz.*

Obstal sem. Kemični svinčnik je zdrsnil po papirju. Nastala je dolga, temnomodra sled.

*Asher Kronowitz.*

»Je kaj narobe? Ste si premislili?«

*Asher Kronowitz.*

»Ne, nisem si premislil,« sem dahnil čez nekaj časa, kot da bi se počasi dramil iz sna. »Samo zdrsnilo mi je. Oprostite.«

Hitro sem podpisal svoje ime.

Delavci so pričeli z delom.

*... bliža se konec. Vsi to čutimo. Mi in Oni. Horst Kumpel se vedno več zdržuje v vojašnici. Le redko pride v Zbirni center, katerega šef je. Zdi se mi, da se sploh ne strezni več. Govori se, da nas bodo vse, ki delamo v centru, pobili, arhiv pa zažgali. Govori se, da se bliža likvidacija taborišča. Izbrisali bodo vse. Vse skrbno zapisane podatke. Vse usode, vse številke, vse bo šlo v plamen. Počasi bo izginila še poslednja sled.*

*Včeraj je vse tako kazalo, da se bo zgodilo... Bil sem pripravljen. Bila je sobota. Ko sem slišal, da prihajajo, sem še na hitro spregovoril havdalo, zahvalil sem se ti, blagoslovil sem te, ki me boš zdaj zdaj poklical k sebi... Vrata so se odprla s treskom. Horst Kumpel je stal na vratih. Pijano se je zibal. Kričal je. Metal je registrske mape na vse strani. Potem se je umiril. Izpod plašča je potegnil steklenico konjaka in v dolgih požirkih pil. Jaz in še trije pisarniški kapoiji smo stali v kotu s sklonjenimi glavami.*

*»Ti, Žid, stopi sem!«*

*Počasi sem stopil k njemu.*

*»Vidva pa ven!«*

*Šla sta in zaprla vrata za sabo.*

*»Veš, kdo sem jaz?« je pijano dahnil vame. »Jaz sem Horst Kumpel,*

trgovski pomočnik iz Frankfurta. Jaz sem to! In preživel bom, trgovski pomočniki bomo preživeli, vi vsi pa boste pocrkali, vsi!«

Še bolj sem sklonil glavo. Vedel sem, da moram biti čisto pri miru.

»Tudi ti boš crknil, tudi ti, večni Žid!«

Pričel se je režati kot poblaznel. Krohotal se je, zraven pa neprestano ponavljal: »Večni Žid, večni Žid, večni Žid, večni Žid!« Potem se je umiril in utihnil. Tišina je bila mučna in dolga.

»Ti, Žid! Poglej me!«

Molčal sem in še bolj sklonil glavo.

»Poglej me, ti!«

Je pobesnelo zakričal.

Počasi sem dvignil glavo. Gledala sva se. Horst Kumpel, trgovski pomočnik iz Frankfurta, je imel gladek in deški obraz. Oči drobne in begajoče. Črna oficirska kapa, z značko lobanje s prekrizanimi kostmi, mu je stala na glavi nerodno, kot pokrivalo odraslega moža, ki se je po naključju znašlo na glavi otroka. Nekaj časa sva se gledala, potem pa je Horst Kumpel umaknil pogled.

»Dovolj!«

Spet sem sklonil glavo. Bila je tišina in slišal sem, kako vznemirjeno diha. Potem je vstal in se počasi odzibal proti vratom. Na vratih je obstal in se obrnil.

»Ti, Žid!«

»Izvolite, gospod!«

»Imaš kakšno željo?«

Nisem mogel verjeti. Horstu Kumpelu se je spremenil glas. Bil je normalen. Tih. Prav nič gospodovalen. Bil je glas osemindvajsetletnega trgovskega pomočnika.

»Rad bi vedel, če je moja žena Rahela Kronowitz še živa.« Horst Kumpel je brez besed odšel iz barake.

Šel sem na Pošto. Poklical sem svojo ženo. Pravzaprav svojo bivšo ženo. Bi mi naredila uslugo? Da ne more. Prav, pa nič. No, naj kar povem. Rabim dokumente. Tudi avto bom prodal. Zakaj, vpraša. Potrebujem denar. Popravil bom hišo. Ti si nor! Preselil se bom sem. Norec! Ne me zmerjat, ji rečem, nisem več poročen s tabo. Hvala bogu, se na drugi strani oddahne. Če lahko gre v moje podjetje, jo še prosim. Ne, ne morem sam. Delavce imam. Obsedla te je tista podrtija, mi reče. Ne, ni me obsedla. Pripadam ji. Nor, ti si nor! Prav, pa nor. Mi narediš to, kar te prosim? Čez nekaj časa dahne: ja, naredim, še vedno sem dovolj nora nate, da ti ne morem odreči. Potem molčiva nekaj časa. Potem rečem: pogrešam te. Kaj, kaj govoriš, zakriči z druge strani?! Molčim. Ubrisan si! Zakaj me mučiš?! Misliš, da je meni vseeno. Začne jokati. Se opravičim. Oprosti, nekaj je narobe s telefonom. Pričnem vrteti številčnico. Uprizarjam telefonske motnje. V resnici pa mi je težko. Pogrešam jo. Zdi se mi, da je ona moj edini človek. Pokliči me, ji rečem! Ne slišim dobro. Nekaj šumi v telefonu. Adijo! Odložim slušalko.



Prišel je konec. Čistijo taborišče. Zaprti tovornjaki vozijo že ves dan. To so plinske celice na štirih kolesih. Izpušni plini so napeljeni v zaprti, zadnji del tovornjaka. Ljudje se zadušijo, še preden tovornjak pripelje do skupne jame. Potem pa ena plast trupel in ena plast apna, in tako do roba...

Arhiv gori že od jutra. Na kup nosimo vse pedantno zbrane dokumente nemške taboriščne administracije. Vse bo uničeno. Vse številke, ki so »odšle zaradi smrti«. Še zadnji dokazi o ljudeh bodo izbrisani. Kot da ni bilo nikoli nikogar. Nikakršnega trpljenja. Ničesar. Izbrisano!

Tudi mene bodo ubili.

Včeraj so razstreljevali krematorijske peči. Zadnjih deset kapojev, ki so nosili trupla v peči in stregli vedno lačni krematorijski pošasti, so ustrelili na dvorišču Bloka 5. Zdaj vozijo tovornjaki. Vse onemogle in slabotne bodo spravili v svoja plinska žrela.

»Ti, Žid! Pridi sem!«

Bil je Horst Kumpel. Stal je pri enem od tovornjakov, v katere so vstopali izstradani in onemogli. Psi so režali okoli. Po zvočnikih so se slišale hreščeče nemške popevke. Nekje zadaj so drdrali streli. Vedno novi tovornjaki so prihajali na Apelplatz.

»Izvolite, gospod!«

»Tu stoj!«

»Razumem, gospod!«

»Boš nekaj videl.«

In se zareži, Horst Kumpel, trgovski pomočnik iz Franfurta. Psi bevs-knejo in se poženejo v starca z rumeno zvezdo na prsih. Kapoji, predvsem kriminalci in morilci z modrimi trikotniki na prsih, zverinsko kričijo in udrihajo s kratkimi lesenimi krepelci. Ljudje brez besed stopajo v tovornjak. Tovornjak se hermetično zapre. Samo obrazi, ki zrejo, še poslednjič, v belino sodnega dne. Potem drugi in drugi. Vedno novi tovornjaki. Romski del taborišča se prazni. Potem še Sovjetski. Rdeči trikotniki, pomešani z rumenimi zvezdami, izginjajo v žrelu smrdečih naftačev. Zdaj je na vrsti ženski del taborišča. Noč se spušča. Prižgejo se reflektorji. Prihajajo v dolgih vrstah. Hitreje! Hitreje! Pomagamo jim na tovornjake. Nekatero ženske so tako slabotne, da jih je treba dvigniti na prvo ploščad tovornjaka. Druge ženske pojejo. Zasliši se hanuška pesem. Vojaki pobesnijo. Pesem pade mrtva v prah.

»Stoj!«

Zakriči Horst Kumpel. Vrsta se ustavi.

»Ti, Žid! Kako se počutiš?«

Stopi k meni.

»Si dobro?«

»Da, gospod.«

»Prav.«

Stoji pri meni in me opazuje. Vrsta se spet premakne. Pomagam ženskam na tovornjak.

Zdaj jo zagledam.

Odsotno mi poda roko. Prepoznam jo po očeh. Tudi ona me pogleda.

*Ujameva se. Njen izmozgani, pepelno sivi obraz, ki so ga same oči, se zazre vame. Od kod te poznam, se sprašuje. Kje sem te že videla, vrtajo oči po meni.*

»Stoj!«

*Vrsta se ustavi. Horst Kumpel se nama približa in naju čisto od blizu, s tistim čudnim zategnjenim nasmehom na ustnicah, opazuje.*

»Se vidva poznata?«

*Molčim. Držim jo za roko. Kdaj sem jo zadnjič takole držal? Pred letom, ne, pred dvema letoma?*

»Če se poznata, jo lahko pospremiš.«

*In se zareži. Tudi drugi v črnih škornjih, ki so zdaj kot po dogovoru prišli bliže in naju obstopili, se zarežijo.*

»Lahko jo pospremiš kar noter. V tovarnjak.«

*In spet smeh.*

*Gledava se. Stisnila je mojo roko. Pomečkala je dlan, kot jo je znala samo ona. Je že dobro, je pomenil stisk, je že dobro!*

»No, kako, jo poznaš?«

*»Ne. Ne poznam je,« sem rekel povsem mirno in ji pomagal, da je lažje vstopila v pločevinasti kason. Vrsta je stekla. Vrata pločevinastega kasona so se hermetično zaprla. Gledala me je do zadnjega. Dokler niso težka, zapirajoča se vrata kamiona preškrnila najinega pogleda. Vse sva si povedala. Poslovala sva se.*

Naslednje strani so bile zlepljene. Velik rjav madež, ki je bil kot nekakšen trd podplat, gost in debel, je bil presušen skozi vse naslednje strani. Rjavkasta packa v obliki velikega jezera je pokrivala skoraj celo površino lističev. Poskušal sem razdružiti posamezne liste, ki so se na robovih še ločevali od rjavkastega madeža . . .

»Skoraj smo končali.«

Trznil sem. Za mojim hrbtom se je pojavil debeli obrtnik.

»Prestrašil sem vas. Oprostite.«

»Ne, ne . . . bil sem z mislimi drugje . . .«

Debeli obrtnik pogleda prek ramena.

»Kaj pa imate?«

»Ah, neke stare dokumente sem našel. Pa jih je vlaga že skoraj povsem uničila.«

»Dajte, naj pogledam!«

In mi je potegnil sveženj iz rok, še preden sem lahko karkoli odgovoril.

»To je pa svinjsko popacano. Pa staro je tudi. To že ni vlaga. Kakšna gosta zadeva je morala biti, da je takole vse prepojila. In veliko jo je moralo biti, poglejte, če liste malo upognem, kar pokajo. Toliko je moralo biti te tekočine, da je papir popolnoma prepojen z njo. Poglejte, kar lušči se rjava svinjarija . . .«

»Dajte!«

Sem skoraj kriknil in mu potegnil sveženj iz rok.

»Oprostite! Jasno, kaj me pa briga! No, torej, hiša je v boljšem stanju, kot sem sprva mislil. Zidovi so debeli. Vlaga jim ni mogla do živega. Samo

zunanja plast je poškodovana, drugače pa je vse okay. In tudi streha... prečniki so tu in tam gnili, sicer pa je les dober. Tisti, ki so hišo gradili, so jo gradili za tisoč let! Ne morem verjeti, kako je vse še vedno tako trdno skup. Najboljši materiali, kvaliteta ena a! Kot da so jo gradili za večno.«

»Ja, enkrat za večno.«

Sem polglasno ponovil za njim.

... vrnil sem se domov. Leto dni sem ležal v zavezniški bolnici v Nürnbergu.

Tik preden so zavezniki osvobodili taborišče, so nas odvedli v bližnji gozdček in postrelili. Horst Kumpel je bil zraven. Mudilo se jim je, zato nas niso zasuli. Morali so bežati. Gledal sem Horsta Kumpla naravnost v oči. Ni zdržal. Stekel je stran. Stekel kot otrok. Potem so nas (kakah sto kapojev) postrelili. Krogla je šla skozme, vendar, O Izrael. moj Bog, hvala ti, tile lističi, ki sem jih imel povezane okrog života, so me rešili, da nisem izkrmavel.

Potem je vse šlo mimo kakor sanje. Sanjal sem hišo, v katero se bom vrnil, sanjal sem Jaseja in Sarah, ki sta morda preživela, sanjal sem dom, ki so ga zgradili moji predniki in v katerega se zdaj po treh letih spet vračam. Vse drugo so bili trenutki beline, kratki prebliski resničnosti, ki so se vsake toliko časa vrinili v sanje. Spominjam se, kot skozi kopreno sna, beline bolnišničnih sob, beline zdravniških halj, spominjam se bleščeče svetlobe vrta, ki je žarel na drugi strani okna, spominjam se nasmehanih vojakov, črncev z belimi režečimi zobmi in z oznakami ameriške vojske, spominjam se obrazov, ki so se sklanjali nadme in govorili v čudnih jezikih...

Domov, domov, rad bi šel domov... Jasej me čaka, in Sarah... Domov, pošljite me čimprej domov, prosim!

In poslali so me. Z vlakom Rdečega križa sem se vrnil na prav isto železniško postajo, s katere so nas pred tremi leti v živinskih vagonih poslali v neznano. Stopil sem z vlaka. Tam ob železniškem poslopju je bila majhna lesena trafika. Prav ista lesena trafika, kot takrat, ko smo špegali iz živinskih vagonov, in prav ista trafikantka je takrat, kot zdaj, mirno prodajala tobak. Kot da se okoli nje ni nič dogajalo. Kot da se ni nikoli nič zgodilo. Samo vojaki, ki so kupovali tobak, so bili zdaj v drugačnih uniformah.

Bog, zakaj ne vidiš vsega tega?! Zakaj tako brezobzirno tečeš mimo?!

Ko sem prišel do drevoreda kostanjev, v katerem stoji moja hiša, nisem mogel naprej. Sedel sem v prah. Kako naj vstopim skozi vrata doma brez njih? Kako naj se vrnem sam. Je hiša še moj dom, ko ni več nikogar?

Vstopil sem na dvorišče. Na dvorišču so se igrali otroci. Žoga jim je padla v travo. Gledali so me kot prikazen. Najmlajši se me je ustrašil. Začel je jokati. Pritekla je ženska. Zakričala je.

»Kdo ste?! Kaj iščete tu?!«

In je objela otroke, kot da jih hoče zaščititi pred mano.

»Otroke ste prestrašili! Pojdite stran! Ničesar nimamo!« Kar stal sem tam in gledal v pročelje svoje hiše in v prostranost svojega vrta, čez katerega so bile napeljene vrvi z razobešenim perilom. Perilo je bilo belo in dišalo je

*po svežem. Zaprl sem oči in globoko vdihnil svežino v poletnem vetru plahutajočega perila.*

*»Milan, Milan!«*

*Je zakričala. In na oknu se je pojavil moški.*

*»Milan, nekdo je prišel... Pazi, mogoče bi rad kaj ukradel...!«*

*»Kaj bi radi! Takoj izginite z našega dvorišča!«*

*Belina je zaplahutala in pokrila pogled. Izgubil sem zavest.*

Zgodba se je bližala koncu. Samo še nekaj lističev z drobno pisavo je bilo v svežnju. Lističi so bili drugačni od drugih. Bolj sveži, kot iztrgani iz šolskega zvezka.

Zunaj so delavci končali z delom. Kombi je zabrnul. Zasmrdelo je po izpušnem plinu, ki se je skozi odprto okno dvignil v sobo. Saj res, pogledal sem proti hribom v daljavi, večer je. Spet večer. Prižgal sem luč.

*... zdaj stanujem tu. V kleti so mi pripravili ležišče. Tudi oni nimajo kam. V hišo so se vselili, ker je bila prazna in izropana. Zdaj bo, kar bo. Meni se ne mudi. Čakam. Morda se vrneti Sarah in Jasej. Še vedno upam.*

*Vsak dan grem na Rdeči križ. Nič ne vedo. Nič ne morejo pomagati. Potem se vračam v hišo. Poslušam glasove otrok, ki se igrajo na vrtu. Še vedno pišem in urejam te zapiske. Kdo ve, morda jih bo nekoč kdo bral. Saj ne vem.*

*... včeraj je minila sobota. Niti opazil nisem. Šele danes sem se spomnil... Poskusil sem moliti... Šema, ki je glavni del jutranje molitve, mi ni in ni šla z jezika. Nisem mogel. Ni več prostora. V srcu ni več prostora Zate... Verjel sem... verjel, da se bomo nekoč vrnili... verjel sem, da bo prišel Mesija, da si ti pravičen in popoln, verjel sem, da se lahko pogovarjam s tabo in da slišiš moje prošnje. Toda nebo je bilo prazno... vse, kar sem izrekel, vse, kar sem zapisal, vse, kar sem videl, je padlo v praznino. Ko sem te najbolj potreboval, te ni bilo. Ni te bilo, ko so parali trebuhe mojim otrokom, ni te bilo, ko so z enim samim zamahom izbrisali cele četrti, cela mesta; ni te bilo, da bi slišal naše krike in naše molitve. Umaknil si se in nekdo drug je sedel na tvoje mesto. Nekakšen drug Bog. Močnejši in bolj krvav. Mi pa smo še vedno mislili, da si to ti. Umaknil si se strahopetno.*

*Zakaj si nas imel tako dolgo za norca? Čakali smo na Mesijo. Obljubil si ga in mi smo ti verjeli. Tudi jaz sem čakal. Čakal sem na Mesijo, medtem pa so mi zaklali sina. Zakaj... zakaj si samo gledal vse to? Zakaj?! O, moj Bog, zakaj te ni?! Zakaj te nikoli ni bilo?!*

*Šel sem okoli hiše.*

Noč se je zavlekla vsepovsod. Drevored šumi. Kolesar se pelje mimo. Popeva pesem. Odprem vrata v klet. Zatohlost butne v nosnice. Tišina je, pa vendar, kot bi v mraku utripalo. Je kdo tu? Vprašam. Je kdo bil kdaj tu? Odprem vrata in stopim v kletno sobo. Soj noči riše kvadrat na steni nasproti kletnega okenca. Tipam za vrati. Stikalo. Ga obrnem. Nič. Pokvarjeno. Grem naprej. Se butnem v piščal. Stol. Potem miza. V kotu pograd.

Je tu ležal? Je tu spal? Si še tu? Se obrnem. Tak občutek, kot da je kdo za mojim hrbtom. Kot da mi kdo neprestano gleda prek ramena. Si še tu, Asher Kronowitz?

*Ne bom več pisal. Utrujen sem. Rad bi spal.*

*Jutri, ko bodo šli vsi iz hiše, bom šel gor, v knjižnico. Spravil bom te svežnje popisanih lističev v vdolbino za knjižno omaro. Morda jih bo nekoč kdo našel in prebral.*

*Vem, da je moja zgodba samo ena izmed tisočih zgodb nekega časa. Vem to. Zato ne zahtevam nič. Prav nobenega zadoščenja. Morda samo droben hip spomina, da smo tudi mi nekoč bili, in da se nas ni dalo izbrisati.*

To so bile zadnje besede v dnevniku nekega Asherja Kronowitza, ki ga že davno ni več.

Vrnil sem se v sobo. Oba svežnja dnevnikov sem položil na mizo, kjer so tri v intarziji oblikovane minore, na gladki površini mize, s svojimi spodnjimi stikajočimi se robovi sestavljale trikotnik in prek trikotnika še en trikotnik, kar je v svetlem in temnem lesu intarzije ustvarilo šestokrako zvezdo. Dnevnika sem položil spet v škatlo in zavil nazaj v progasto blago, vse skupaj pa sem vrnil v zidno vdolbino za knjižno omaro.

Naj bo tam. Naj bo tam še za koga drugega. Še za nov hip v zavesti prihodnosti.

Hišo, to lepotico preteklosti, bom obnovil. Živel bom v njej. In tudi to sobo bom obnovil točno tako, kot je bila urejena nekoč. Vse knjižne police bodo spet na svojih mestih. Vse police s knjigami in s svojimi davnimi skrivnostmi.

#### ***Nekateri manj znani izrazi iz Jidiša***

***adar*** – februar, marec

***Geneza*** – ena od petih Mojzesovih knjig (*Geneza, Eksodus, Levitik, Numeri, Devteronomij*), ki skupaj z drugimi sestavlja Pentatevh ali peteroknjižje

***geto*** – židovska mestna četrt

***goyim*** – ljudje nejudovske vere

***chupa*** – baldahin, pod katerim židje opravijo poročni obred

***kosher*** – posvečena, čista hrana

***hanuka*** – židovski praznik, prižigajo se hanuške sveče, otroci dobijo »hanuški«  
denar, praznik se prične 25. novembra in traja osem dni, s tem praznikom proslavljajo osvoboditev Jeruzalema

***havdala*** – blagoslov (ob koncu sabata)

***jidiš*** – jezik, ki ga govorijo Židje v Evropi in vsebuje mnogo nemških in slovanskih besed

***kislev*** – november

***Mišna*** – prvi del Talmuda

***menora*** – sedmerokraki svečnik

***nisan*** – marec, april



*sabat* – sedmi dan v tednu, sobota (v krščanstvu nedelja)

*saichel* – resnica, prav, »naj se izkaže saichel«

*shikse* – služkinja, nejudovsko dekle, ki pomaga v judovski hiši ob sobotah

*shul* – tudi drugo ime za sinagogo, šolo

*serafin* – angel s tremi pari peruti

*šema* – glavni del jutranje in večerne molitve

*tante* – teta

*tateleh* – očka

*tora* – hebr. knjiga zakonov, postava

*purim* – židovski praznik, tudi žreb, s katerim naj bi določili dan uničenja, tudi purimska pesem, ki se poje na praznik

*rabin* – duhovnik

*reb* – gospod

## Beseda o de Lamartinu in njegovi pesnitvi *Brajda in dom*



Janez  
Menart

V letih, ko se je Napoleon oklical za cesarja, 1804, je bil Alphonse de Lamartine petnajstleten deček, aristokratski sin, ki je študiral v Lyonu in Belleyu. Ker je bil privrženec burbonske dinastije, ki je tedaj životarila v izgnanstvu, po študiju ni hotel postati oficir samozvanca Napoleona, temveč se je rajši predajal branju in pisanju. Po Napoleonovem prvem padcu je bil nekaj časa častnik v kraljevi gardi. Po

bitki pri Waterlooju, ki je na srečo šla mimo njega, pa se je umaknil spet v zasebnost in književnost.

Sprva je pisal pesmi v precej klasicističnem slogu, ki je prevladoval tudi še za časa Napoleonove vladavine in za katerega je bila značilna nečustvena, galantna, pretežno ljubezenska tematika s slogovnim nadihom antičnega pesništva. Pozneje je njegova poezija začela postajati vse bolj osebno čustvena. K novemu načinu pisanja so ga nagnila dela pisatelja Chateaubrianda in pisateljice madame de Staël, ki sta v francosko književnost zasejala prve klice angleške predromantike. Vsekakor najbolj odločilna pa je bila pri tem Lamartinova ljubezen do Julije Charles, mlade žene nekega slavnega zdravnika, ki jo je pesnik pri svojih šestindvajsetih letih srečal v zdravilišču ob jezeru Bourget. Julija je leto zatem, 1817, umrla za jetiko. In tedaj je Lamartine napisal žalostinko »Jezero«, ki zaradi osebne čustvenosti, melanholičnega miselnega nadiha in simboličnega slikanja narave pomeni začetek novega obdobja v francoski poeziji, začetek prave romantike. Pesem je skupaj z drugimi izšla leta 1820 v zbirki »Pesniška premišljanja«. Knjiga je doživela takojšen in vsestransko navdušen sprejem, avtorju pa prinesla tudi družbeni uspeh, ki ga je zatem speljal v politično življenje, s tem pa obenem sčasoma tudi proč od poezije. Lamartine je izdal namreč le še dve opaznejši